

A. de Bosque, *Mythologie en maniërisme in de Nederlanden 1570-1630. Schilderijentekeningen* (Amsterdam: H. J. W. Becht, 1985, 328 blz., f225,-, ISBN 90 230 0601 1).

Tot in deze eeuw werd de beeldende kunst uit de periode tussen renaissance en barok als een verschijnsel van verval gezien. Het is dus nog niet zo lang, dat het maniërisme (afkomstig van *maniera*, met andere woorden bij de uitbeelding van het menselijk lichaam meer de nadruk leggend op overdreven vormen, en op golvende lijnen van een gerekt lichaam dan op een nabootsing van de werkelijkheid) als een onafhankelijke en internationaal in Europa verbreide stijl wordt onderkend. De eerste voortbrengselen ervan dateren uit het begin van de zestiende eeuw, een tweede fase is vooral in Rome geconcentreerd, waarna Venetië het belangrijkste centrum van een produktie wordt die vooral excelleert in kleur. Tenslotte begint rond 1570 een derde fase gedurende welke naast de bestaande aantrekkingskracht van Italië, in het kasteel van Fontainebleau, in Beieren en aan het hof van Rudolf II uitstralings- en ontmoetingspunten voor de kunstenaars ontstaan. Ook voor de Nederlanders uit Noord en Zuid waarop de Franse kunsthistorica Andréé de Bosque zich na de hierboven weergegeven algemene inleiding speciaal in haar schitterend geïllustreerde boek richt.

Het verdient enige aandacht in dit tijdschrift omdat zij nadrukkelijk pogingen doet de kunstenaars en hun werken tegen de historische achtergrond te plaatsen. Zo geeft zij een uitgebreid overzicht van de gebeurtenissen voor, tijdens en na de Opstand, dat echter eigenlijk slechts bestaat uit een reeks mededelingen, waarvan de feitelijke waarde niet altijd zonder meer groot is (bijvoorbeeld dat prins Maurits zich buiten de godsdiensttwisten zou hebben gehouden). De tijdsomstandigheden grepen diep in het leven van vele kunstenaars in, en naast het feit dat deze voortdurend rondtrokken, betekende dit ook dat eenrichtingsverkeer, de vlucht, vaak voorkwam. De auteur bespreekt Noord en Zuid afzonderlijk, waarbij de schilders uit het laatste gebied elk een korte biografie en een algemene kenschets van hun werk in het kader van het maniërisme krijgen zonder dat er een verdere indeling ontstaat. In het Noorden worden zij met eenzelfde soort beschrijving echter in scholen per stad ingedeeld, dat wil zeggen die van Leiden, Delft, Amsterdam en met name van Haarlem en Utrecht. Allen ondergingen zij direct, door een reis naar Italië, of indirect, door toedoen van anderen die daar waren geweest, de invloed van de nieuwe stijl en die kwestie lijkt in verband met deze verplaatsing voor mevrouw De Bosque veel belangrijker dan de vragen of zij katholiek bleven dan wel alleen maar uit angst voor plunderingen verder trokken. In de gegevens van diverse levens kan men tevens aardig illustratiemateriaal aantreffen voor de visie van J. J. Woltjer op de positie van de middengroepen gedurende de Opstand.

De maniëristen wilden in hun kunst geen echte boodschap uitdragen, aldus de auteur, behalve zuivere schoonheid laten zien en zij ondergingen de wereld als een reeks raadsels waarvan de oplossing te vinden was met behulp van symbolen en mythen. Zo kon men ontsnappen aan de treurige werkelijkheid waardoor de kunstwerken naar de bewoordingen van de paragraaf 'De tijdgeest' een 'indruk van geluk' maken. De schrijfster concentreert zich echter alléén op de mythologische voorstellingen van het maniërisme. Daarvan gaat zij de schriftelijke overlevering, met name van de voornaamste bron Ovidius, na en besteedt het tweede deel van het boek vrijwel geheel aan een verhalings van de mythen en de bespreking hoe deze bij sommige schilders werden afgebeeld. Interessant is dat zij zich afvraagt of die reeds zo vaak gebruikte mythologie niet een toevlucht geworden was voor artiesten die in de keuze van hun onderwerp beperkt waren. Zij laat echter in het midden waardoor. Maar duidelijk is dat de kerk van Rome niet zonder meer geporteerd was geweest voor dit soort

afbeeldingen, al hadden de kunstenaars in de klassieke verhalen een prefiguratie van voorvallen uit de christelijke traditie gezien. Tijdens de contrareformatie werd scherp gelet op voorstellingen die over de schreef gingen. Ook Calvijn en andere hervormers zagen niets in mythologische afbeeldingen, die evenwel in de protestantse landen een vervanging konden vormen voor de vroegere gewijde katholieke onderwerpen. Toch had de hervorming volgens mevrouw De Bosque geen grote invloed op de maniëristen. Zij meent merkwaardigerwijze na deze beschouwingen (die hier in wat andere ordening zijn weergegeven dan in haar werk het geval is) te moeten opmerken dat in tegenstelling tot de beeldenstormers de katholieke geestelijkheid 'de artistieke voorstelling' redde op voorwaarde dat zij eerbaar bleef, wat alleen kon geschieden door nauwe samenwerking met de kunstenaars (49). Een vreemde uitlating als men de enorme produktie van katholiek en protestant in haar boek bekijkt.

Geschiedenis is voor mevrouw De Bosque niet altijd een voortgang in de tijd. Want de beeldenstorm was immers een incident en woedde nooit overal even hevig noch waren alle protestanten, om maar niet te refereren aan de 'protestantiserenden', kunsthaters. Chr. White in zijn *The Dutch Painters* volgend meent zij dat de schilders tijdens de 'godsdienstonrust' voorzichtig waren geworden wat opdrachten voor de kerk aanging, daar het resultaat door de protestanten vernietigd kon worden en dat ook de stadsbesturen weinig opdrachten gaven. Alleen in het katholiek gebleven Utrecht zouden de schilders meer vrijheid dan elders hebben genoten (77). Zij creëert zelfs een op de religieuze factor teruggaande tegenstelling tussen deze stad en Holland en Zeeland (92). In dit voorbeeld wordt een hele tijdsspanne tot een blok gedegradeerd. Leicester en Prouinck zouden zich in hun graf omdraaien! Nog ergere verwarring ontstaat waar de geboorte van Jan van Scorel op 1 augustus 1495 'als onechte zoon van een dominee' vermeld wordt. Maar deze lapsus mag misschien worden geweten aan de abominabele vertaling, vol gallicismen en letterlijk uit het Frans overgenomen zinswendingen, die ons de lust van het aanhalen benemen.

Het is dus een boek geworden dat, behalve tot kijken, aanzet tot denken over cultuurhistorische vraagstukken, zoals waar de schrijfster in haar conclusie een vergelijking treft tussen het maniërisme van Noord en Zuid. Zij ziet de vastgestelde verschillen geheel als een kwestie van beïnvloeding. De vraag is echter of het maniërisme in Antwerpen alleen onder invloed van een klassieke stijl, zoals mevrouw De Bosque zegt, dermate conservatief van uitwerking werd. Immers de vele Vlamingen die naar het Noorden trokken brachten daar wel kunstwerken van een heel ander, krachtiger en boeiender karakter tot stand.

E. O. G. Haitsma Mulier

R. Mortier, H. Hasquin, ed., *Etudes sur le XVIIIe siècle*, XII, *Une famille noble de hauts fonctionnaires: les Neny* (Groupe d'étude du XVIIIe siècle; Brussel: Editions de l'Université de Bruxelles, 1985, 128 biz., B095, -, ISBN 2 8004 0890 1).

Deze publikatie van de Groupe d'étude du XVIIIe siècle met als ondertitel: 'een adellijke familie van hoge ambtenaren: de Neny's' bevat vijf uiteenlopende bijdragen, die elk een afzonderlijke bespreking vragen. Ruim de helft van het boek is gevuld met een biografie van Patrice Mac Neny (1676-1745) door Bruno Bernard, die dit eerste artikel aanvult met een aparte bijdrage over de onderlinge verhouding tussen vader Mac Neny en zijn — in de Bel-